

OBSERVAȚII PRIVIND ORIGINEA ȘI EVOLUȚIA SOCIALĂ A CLERULUI DE MIR DIN MOLDOVA SECOLELOR XIV-XVI*

Stabilirea locului deținut de clerul de mir în societate comportă o abordare nuanțată, în acord cu pluralitatea relațiilor de putere și cu particularitățile culturale din lumea medievală românească. Prin origine și mod de viață, slujitorii altarului erau mai curând parte a lumii țărănești decât o elită cultivată, la curent cu normele oficiale, aceștia beneficiind de o anume libertate, atât sub raportul îndatoririlor canonice, cât și al moralei individuale, mai ales că resimțeau vag autoritatea instanțelor ecleziastice superioare. La nivelul manifestărilor în plan comunitar, ei participau la forurile locale de judecată și receptau mărturiile depuse cu prilejul tranzacțiilor funciare efectuate prin acordul părților¹ și puteau fi solicitați pentru a adeveri sau scrie acte de vânzare-cumpărare și testamente. De asemenea, confirmau în biserică interogatoriile împricinaților și pronunțau blesteme sau anateme². Întrucât erau printre puținii știutori de carte, preoților le revenea misiunea de a transmite, în cadrul lăcașelor de cult, diverse chemări în judecată care erau făcute uneori oral, dar alteori prin cărți de soroc, situație în care nu toată lumea avea acces în mod direct la conținutul lor. Mai mult decât atât, oamenii bisericii aminteau, prin trimitere la sărbătorile religioase, termenele de judecată sau datele scadente pentru înapoierea datoriilor. După stingerea disputelor, restabilirea armoniei în cadrul comunității era întărită prin jurăminte făcute pe obiectele sfinte și prin blestemul rostit în biserică.

Expresiile multiple ale prezenței personalului ecleziastic la nivelul forurilor administrativ-juridice comunitare trebuie interpretate din perspectiva dublă a *prestigiului sacerdotal* și a *apartenenței la elita socială locală*. În ceea ce privește primul aspect, trebuie menționat că judecățile trebuiau să se desfășoare în spații consacrate, situate la întretărirea sacralului cu profanul, în locuri de trecere dintr-o stare în alta (hotarul așezării, biserica parohială etc.)³, unde ritualurile întreprinse reclamau o stare de puritate corporală, obținută prin respectarea unor interdicții de ordin sexual, și spirituală ca urmare a postului⁴. Prin post se făcea tranziția din sfera „profanului cotidian”, în sfera „sacralului sărbătorească”, iar organizarea acestui moment nu ținea în întregime de Biserică. Restricțiile impuse de aceasta erau completate cu reglementările fixate de tradiție, calendarul popular consemnând mai multe zile de abstenență decât cel

* Nucleul acestui text a fost prezentat sub forma unei comunicări la Comisia de Heraldică, Genealogie și Sigilografie, Filiala Iași, pe data de 14 martie 2006.

¹ Vezi Stelian Marinescu, *Redactarea unor acte juridice de către clerici în trecutul nostru*, în *MO*, an. XXIII, 1971, nr. 9-10, p. 700.

² Șt. Gr. Berechet, *Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecarea mirenilor*, în *BOR*, LVI, 1938, p. 745.

³ Vezi Romulus Vulcănescu, *Mitologie română*, București, Editura Academiei Române, 1985, p. 215.

⁴ *Ibidem*, p. 282.

bisericesc⁵. Pornind de la aceste constatări, se poate spune că preeminența socială a segmentului clerical decurgea mai curând dintr-o valorizare arhaică a persoanelor aflate într-o legătură privilegiată cu sfera sacrului, decât în virtutea unui statut oficial, derivat dintr-o delegație oferită de instanțele superioare.

Dincolo de dimensiunea morală a autorității lor, în virtutea căreia erau percepuți ca un eșantion social distinct ce își asuma un mod de viață, norme de conduită și valori culturale diferite de cele ale restului societății, prestigiul preoților de mir deriva și din calitatea de stăpâni de pământ, ceea ce implica apartenența la categoria boierimii. Indiferent de origine, care a variat pe parcursul secolelor supuse analizei, de la vechile familii stăpânitoare de sate⁶, până la mediile modeste, tendința generală a fost de emancipare socială prin dobândirea de moșii. Această dinamică a fost favorizată și de interesul Domniei pentru oamenii bisericii, care, dincolo de variabilele înregistrate în timp, s-a concretizat prin practica acordării unor scuturi, atât individuale cât și colective, în acest din urmă caz principalii beneficiari fiind preoții domnești⁷, desemnați în documentele emenate de cancelaria princiară precum monahii, cu titlul de „rugători”, ca o mărturie a relației privilegiate pe care o aveau cu suveranii țării⁸.

Preoții se înscriau în categoria oamenilor liberi deținători de pământ, ei făcând parte din *famiile care au întemeiat satele moldovenești* în secolele XIV-XVI. Această situație își găsește omologii și la nivelul spațiului intracarpatic, unde slujitorii altarului proveneau din vechile familii cneziale românești. Pot fi menționați, spre exemplificare, clerici din secolul al XIV-lea precum Naneș, al cărui nume figurează, alături de cel al cneazului Bălea, într-o inscripție așezată pe pereții bisericii din Streisângeorgiu⁹, Miroslav din Giulești, rudă cu Dragoș, voievodul maramureșean¹⁰, sau protopopul Petru din Hațeg din prima jumătate a veacului următor¹¹. Din aceeași categorie făceau parte și descendenții protopopului Dobrotă din Râu Bărbat, al căror statut nobiliar era asigurat de stăpânirea unor părți din satele Râu Bărbat, Hobița, Uric și Livadia¹². Tot aici pot fi citați o serie de preoți din Hațeg, precum Ladislau și Simion, reprezentanți ai elitei nobiliare românești, care dețineau funcția cnezială¹³.

⁵ Ofelia Văduva, *Pași spre sacru. Din etnologia alimentației românești*, București, Editura Enciclopedică, 1996, *passim*.

⁶ Pentru elita clericală, vezi, Ștefan S. Gorovei, *Originea socială a înaltului cler monahal*, în *ArhGen*, nr. 3-4, 1995, p. 183-191.

⁷ Bogdan-Petru Maleon, *Statutul fiscal al clerului de mir ortodox în Moldova medievală*, în vol. *Confesiune și cultură în Evul Mediu. În onoare lui Toderășcu*. Studii reunite de Bogdan-Petru Maleon și Alexandru-Florin Platon, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza”, 2004, p. 153-160.

⁸ Idem, *Ritualurile puterii și funcția mediativă a clerului de mir. „Rugătorii” lui Ștefan cel Mare*, în *ASUJ*, tomul L, 2004, p. 53-67 și *Preliminarii la o istorie a clerului de mir orășenesc din Moldova secolelor XV-XVI*, în vol. *Civilizația urbană din spațiul românesc în secolele XVI-XVIII. Studii și documente*, editat de Laurențiu Rădvan, Iași, Editura Universității „Al. I. Cuza” 2006, p. 30-40.

⁹ Mircea Păcurariu, *Istoria bisericii românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș până la 1918*, Cluj-Napoca, Editura Ardealul, 1992, p. 90.

¹⁰ Ioan Mihaly, *Diplome maramureșene din secolele XIV-XV*, Sighet, 1900, p. 53, nr. 26; p. 61, nr. 32; p. 81, nr. 49.

¹¹ I. D. Suciu, R. Constantinescu, *Documente privitoare la Mitropolia Banatului*, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, p. 96, nr. 48.

¹² Adrian Andrei Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hațegului în secolul al XV-lea*, în *MB*, an. XXXII, 1982, nr. 10-11, p. 649.

¹³ Idem, *Viața religioasă a Hațegului în secolele XV-XVI*, în *MB*, an. XXXVIII, 1988, nr. 5, p. 37.

De la mijlocul secolului al XV-lea moldovenesc provin câteva menționări care, în ciuda caracterului eliptic, permit înscrierea personajelor respective în categoria fondatorilor de localități rurale. Astfel, la 11 august 1445, Toader Gănescu primea întărire pentru un sat pe Elan „unde a fost socrul său, popa Oana” și pentru alte locuri pe Tutova, Prut și Elan, arătându-se totodată că a cumpărat satul Grumăzești de la Stan posadnic și copiii acestuia¹⁴. Tot aici poate fi adus în discuție și preotul Duma, amintit într-un document din 21 decembrie 1452, prin care Trișor, fiul lui Șandro de la Lucaș, primea întărire pentru mai multe sate, printre care și „pe Dobrotvor, unde este popa Duma”¹⁵. Pe linia acestor exemplificări se înscrie și preotul Matii, menționat în documentul din 15 martie 1490, prin care Ștefan cel Mare întărea 50 de biserici cu preoții lor din ținuturile Suceava și Cernăuți episcopiei de la Rădăuți, iar printre acestea, în ținutul Suceava era menționată „a 39-a biserică, cu popă, din jos de Vlad Negrul, unde a fost popa Matii”¹⁶. Potrivit lui Constantin Cihodaru, „juzii, cnejii, vatamanii și persoanele ale căror nume este însoțit în documente de expresiile «unde este» sau «unde a fost» nu sunt în realitate altceva decât niște întemeietori de sate”¹⁷. În plus, perpetuarea acestei formule poate sugera o manieră de cultivare a memoriei înaintașilor fondatori, prin care descendenții familiei întemeietoare urmăreau să-și păstreze intactă autoritatea simbolică în cadrul comunității.

Mulți dintre preoții satelor au devenit cele mai importante personaje în interiorul familiilor întemeietoare, preluând, prin cumpărare, drepturile de stăpânire ale celorlalți membri și chiar achiziționând noi sate. Ilustrativă în acest sens este ascensiunea preotului Micu, care a primit, la 25 noiembrie 1435, întărire pentru cumpărăturile sale, „două sate: unde este casa lui, pe <Rebricea> Mică <și> mai jos, unde este j<ude Stoian și Giurgiu Blidaru>”¹⁸. Din păcate, documentul este compromis și nu se poate afla în ce împrejurări a intrat preotul în posesia acestora, însă o serie de mărturii colaterale aduc date suplimentare în privința situației sale patrimoniale. Astfel, la 24 august 1443, Ștefan al II-lea întărea mai multe sate lui pan Moica și fratelui său pan Tador, printre care și „pe Rebricioara, satul popii Micu”¹⁹. Pentru identificarea proprietăților deținute de preotul Micu, o importanță deosebită o are documentul din 9 martie 1491, păstrat într-o copie rezumată din veacul al XVIII-lea, prin care Iliana, fiica lui Moisa, nepoata preotului Micu vindea satul Crăești pe Rebricea „preutesăi popii Petrii” pentru 100 de zloți tătărești, predând cu această ocazie cumpărătoarei hrisoavele de întărire emise din porunca lui Iliș voievod²⁰. Se poate presupune că satul de baștină

¹⁴ *Documenta Romaniae Historica*, A Moldova, I (1384-1448), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și Leon Șimanschi, București, Editura Academiei, 1975, p. 364, nr. 257.

¹⁵ *Ibidem*, vol. II (1449-1486), întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, 1976, p. 28, nr. 23.

¹⁶ *Ibidem*, vol. III (1487-1504), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, 1980, p. 137-138, nr. 73.

¹⁷ C. Cihodaru, *Judecia și cnezatul în Moldova. Contribuții la cunoașterea lor*, în *ASUL*, tomul XI, 1965, p. 29. Vezi și tabelul de la *Anexe*, p. 36, nr. 66.

¹⁸ *DRH*, A, vol. I, p. 200, nr. 144.

¹⁹ *Ibidem*, p. 341, nr. 240.

²⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 185, nr. 92.

al preotului Micul era Crăești²¹, unde se afla și casa lui, ceea ce sugerează că făcea parte din clanul²² care a pus bazele așezării. Formula „unde este/a fost casa/curtea” unui anumit personaj este des întâlnită în documente medievale moldovenești, având atât conotații simbolice cât și o utilitate practică. Aceasta era menită să argumenteze drepturile asupra unui patrimoniu funciar, prin evocarea apartenenței la locul respectiv sau, în cazul descendenților, făcând trimitere la înaintașul întemeietor, chiar dacă localitatea avea deja un nume, derivat chiar din numele strămoșului comun²³. Formula mai era invocată pentru a fixa limitele unei stăpâniri²⁴ sau putea juca rolul de simplu toponim²⁵.

Correspondența dintre antroponime și toponime constituie o dovadă suplimentară privind faptul că preoții au făcut parte din familiile care au întemeiat satele moldovenești. Dintre exemplele de preoți care au făcut parte din familia unui personaj eponim, sugestiv este exemplul lui Băilă, fiul lui Băilă de la Racova (Băilă cel bătrân) și nepotul lui Botăș. Primele știri cu privire la familia preotului Băilă se găsesc într-un document din 15 octombrie 1488, din care aflăm că Ștefan cel Mare a cumpărat mai multe sate, printre care și de la Neagșa (Neacșa), „fiica lui Băilă de la Racova, nepoata lui Botăș...un sat pe Moldova, în Câmpul Perilor, anume partea lui Botăș, unde a fost bunicul ei Botăș”, pentru 60 de zloți tătarești. Alături de alte sate și acesta va fi dăruit de voievod Episcopiei din târgul Romanului²⁶. La scurt timp, în 1491, preotul Băilă din Vaslui, împreună cu un frate și cu sora sa Neacșa, „fii ai lui Băilă celui bătrân”, au vândut aceluiași voievod, din uricul tatălui lor, satul Păuceștii pe Racova, unde a fost Păucă cel Bătrân, pentru 50 de zloți tătarești. Alături de alte moșii, acest sat a fost alipit la ocolul târgului Vaslui²⁷. Ultimele informații despre familia preotului Băilă datează din 1580, când Sima, fiul Solomie, nepotul lui Ghindă, strănepotul lui Băilă cel bătrân, oferea lui Gheorghe, fost mare logofăt, „din întreg satul Băilești, din a doua parte, jumătate, din partea de sus, ce este pe Racova și cu moară în Racova din uric de danie ce a avut străbunul lui, Băilă cel bătrân” și primea „jumătate din satul Zvăștești, la obârșia Bogdanei și cu moară la Bogdana”²⁸. Rezultă deci, că preotul în discuție

²¹ Preotul Micu deținea un număr de șase sate pe Rebricioara. S-a propus identificarea sa cu Micu Crai, martor în sfatul domnesc între 1451 și 1461 (Lucian-Valeriu Lefter, *Boieri și „domenii” în ținutul Vaslui înainte și în vremea lui Ștefan cel Mare*, în *AP*, I, 2005, nr. 1, p. 62 și 65).

²² Ștefan S. Gorovei a definit clanul drept „o colectivitate mai largă” decât familia, din care făceau parte, pe lângă „descendenții în linie masculină ai unui personaj, purtători ai aceluiași patronim sau ai unor patronime diferite în ramuri diferite”, urmași prin femei ai aceluiași personaj, din membrii unor familii înrudite prin cumnăție sau alte descendențe comune” (*Clanuri, familii, autorități, puteri (Moldova, secolele XV-XVII)*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, nr. 1-2, p. 89-90).

²³ *DRH*, A, vol. I, p. 54, nr. 38; p. 65, nr. 45; p. 78, nr. 53; p. 84, nr. 58; p. 97, nr. 66; p. 101, nr. 69; p. 111, nr. 76; p. 133, nr. 89; p. 142, nr. 94; p. 160, nr. 109; p. 161, nr. 110; p. 259, nr. 183; p. 273, nr. 193; p. 280, nr. 198; p. 285, nr. 201; p. 337, nr. 238; vol. II, p. 22, nr. 20; vol. III, p. 99, nr. 53; p. 178, nr. 89; p. 197, nr. 99; p. 344, nr. 189; p. 373, nr. 207; *Documente privind istoria României*, A Moldova, XVI, vol. I, București, Editura Academiei, 1953, p. 61, nr. 56; p. 265, nr. 233; p. 310, nr. 276; p. 481-482, nr. 436; p. 528-529, nr. 474; vol. II, 1951, p. 47, nr. 47; p. 187, nr. 198 (Studiul de față nu își propune să realizeze o acumulare eshaustivă a referințelor documentare. Pentru fiecare situație am făcut trimitere la câteva cazuri ilustrative, lista exemplificărilor putând fi mult mai lungă).

²⁴ *DRH*, A, vol. I, p. 137, nr. 91; *DIR*, A, XVI, vol. II, p. 199, nr. 209.

²⁵ *DRH*, A, vol. I, p. 400, nr. 281; vol. II, p. 106, nr. 73; p. 201, nr. 140; p. 302, nr. 200; vol. III, p. 318, nr. 174; *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 131, nr. 123; p. 286, nr. 252; vol. II, p. 147, nr. 139.

²⁶ *DRH*, A, vol. III, p. 79 - 80, nr. 42.

²⁷ *Ibidem*, p. 188-189, nr. 96.

²⁸ *DIR*, A, XVI, vol. III, p. 146, nr. 188.

făcea parte din familia care întemeiase satul Băilești pe Racova. Un caz sugestiv din acest punct de vedere este cel al preotului Pătru din Oniceani, nepotul lui Onică, care împreună cu copiii săi vindea, la 6 decembrie 1490, „a șasea parte de sat din Oniceani, care sunt pe Șumuzul Rece, ce a fost partea lor, și cu moară care este pe Șumuz” lui Avram diac de visterie, pentru 200 zloți tătărești²⁹. Încă de la început trebuie precizat că satul Oniceani, din ținutul Suceava, fusese stăpânit din vechime de neamul preotului, cel care a dat și numele așezării, după cum dovedește hrisovul din 17 februarie 1483, prin care Ștefan cel Mare întărea lui Giurgea Oniceanul și vărului său primar, Ion Oniceanul stăpânirea peste „dintr-o jumătate de sat din Oniceani, două părți de sat din această jumătate de sat din Oniceani”³⁰. La 15 martie 1490 și aceștia, alături de alte rude, își vindeau ocinile lui Avram diac de visterie³¹. Lămurirea acestor relații de rudenie se face însă în documentul din 15 martie 1493, prin care Ștefan cel Mare dăruia satul Oniceanii comisului Petrică, întrucât „a pierdut Avram vistier acest sat pentru hiclenie, când a fugit de la noi în Țara Lituaniei”. Cu acest prilej se preciza că satul fusese cumpărat de „Avram vistier de la Giurgiu Oniceanul și de la vărul lui, Ion Oniceanul, și de la Manciu și de la vărul lui, Ion Loga, nepoții de soră ai lui Jula, și de la popa Pătru Oniceanul, pentru 305 zloți tătărești”³². Astfel preotul Pătru, menționat la 6 decembrie 1490 și Pătru Oniceanul de la 15 martie 1493 erau aceeași persoană și nu două așa cum propunea Alexandru I. Gonța. O realitate socială similară este ilustrată și de evoluția preotului Ivan Aramă din Arămești, ținutul Neamț, fiul judeului Aramă. Despre acest preot aflăm din documentul emis la 3 ianuarie 1497, prin care achiziționa satul Urjiceanii de la Miclăuș și fratele său Iancu³³. Așezarea se afla în hotar cu Arămeștii, cunoscut și sub numele de Ciorsăcești, probabil satul preotului Ivan Aramă. O aprofundare a referințelor documentare privitoare la Arămești aduce în atenție documentul din 27 iulie 1448, prin care Petru al II-lea confirma lui Ion Porcu mai multe sate, printre care și cel aflat în discuție³⁴. Timp de aproape un secol mărturiile directe despre această localitate lipsesc, pentru ca, la 17 aprilie 1522, Tăbuciu Mititelul și fratele său Frece (Frăcea) să primească, în baza unor acte emise de Ștefan cel Mare, întărire pentru mai multe sate, printre care și pentru „satul Ciorseceștii, ce se chiamă acum Arămeștii, unde a fost Aramă jude”³⁵. Pornind de la aceste referințe documentare disparate, se poate concluziona totuși că familia Aramă a dat primii stăpâni ai satului, care însă în timp au înstrăinat sau au pierdut drepturile asupra sa. Din această familie făcea parte și preotul Ivan Aramă cel care, ajungând la o anumită prosperitate materială, a cumpărat Urjiceanii, în hotar cu ocina strămoșească.

Unii dintre slujitorii altarului făceau parte din categoria noilor stăpâni de pământ din a doua jumătate a secolului al XV-lea și începutul celui următor, situația materială mai bună decât a celorlalți săteni permițându-le să pună bazele unor noi așezări. Întemeierile de sate se făceau în Moldova

²⁹ *DRH*, A, vol. III, p. 166, nr. 83.

³⁰ *Ibidem*, vol. II, p. 377, nr. 247.

³¹ *Ibidem*, vol. III, p. 129, nr. 70.

³² *Ibidem*, p. 252, nr. 129.

³³ *Ibidem*, p. 361 - 362, nr. 201.

³⁴ *Ibidem*, vol. I, p. 403, nr. 282.

³⁵ *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 196, nr. 173.

doar cu știrea Domniei, iar cei care luau pe cont propriu astfel de inițiative erau pasibili de sancțiunea princiară³⁶. De cele mai multe ori suveranii dăruiau boierilor un loc pustiu pentru a pune bazele unei noi așezări (de regulă în zone care să permită dezvoltarea unor activități economice, precum morăritul³⁷, apicultura³⁸, sau pescuitul, cu ajutorul unor acumulări artificiale de apă³⁹, care făceau o stăpânire cu adevărat profitabilă) drept recompensă pentru merite militare sau sprijin politic în vederea ocupării tronului ori în situații de criză, aportul financiar în perioade de restriște pentru țară etc. Bazele unei localități puteau fi puse și ca urmare a inițiativei unui om liber, care achiziționa în acest sens o bucată de pământ sau folosea o parte din propria sa moșie, însă și în aceste împrejurări aprobarea Domniei era obligatorie. Terminologia păstrată în documentele care ne-au parvenit sub formă originală desemnează această acțiune prin verbe precum „a așeza”⁴⁰, „a întemeia”⁴¹ și în mod excepțional „a descăleca”⁴², fiecare variantă trimițând probabil la maniera în care a fost realizat actul și la raporturile fondatorului cu locul respectiv. Și mănăstirile puteau întemeia sate, privilegiul conferit în acest sens de puterea suverană constituind o expresie a înaltei pietăți princiare⁴³, ceea ce nu îi scutea însă pe călugări de efortul de a amenaja pământul pe care îl primeau drept danie⁴⁴. În general, fondarea unei așezări presupunea un efort considerabil, terenul urmând a fi defrișat, destelenit⁴⁵, iar de multe ori trebuia asigurat și accesul la sursele de apă⁴⁶. De-a lungul perioadei supuse analizei se constată o interesantă dinamică a acestui fenomen, ceea ce ilustrează într-o manieră elocventă evoluția politică și socială a Moldovei. Până la jumătatea secolului al XV-lea, suveranii au acordat un număr mare de privilegii pentru întemeierea de sate⁴⁷, ceea ce sugerează, pe de o parte, deficitul demografic al Moldovei iar, pe de altă parte, intenția principilor aflați în competiție pentru tron de a-și crea în teritoriu o rețea de slujitori fideli. În acest context pot fi citați și oameni ai bisericii cărora Domnia le-a acordat privilegiul de a pune bazele

³⁶ La 21 august 1569, Bogdan Lăpușneanu întărea mănăstirii Slatina o moșie în satul Băișești, dăruită de părintele său, care o obținuse dând la schimb un sat pe Ciulucul Mare, în ținutul Orhei. Documentul în discuție precizează că „acest sat a fost din zilele de demult ocina și dedina noastră dreaptă doinnească și au întemeiat acolo acest sat niște oameni, fără știrea noastră domnească. Pentru aceasta, l-am luat de la ei și am schimbat cu acești mai sus scriși” (*Ibidem*, vol. II, p. 210, nr. 223).

³⁷ *DRH*, A, vol. I, p. 207, nr. 151; vol. II, p. 360, nr. 236; *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 150, nr. 136; vol. III, p. 412, nr. 502; p. 433, nr. 522.

³⁸ *DRH*, A, vol. I, p. 333, nr. 235; *DIR*, A, XVI, vol. III, p. 416, nr. 506; p. 419, nr. 509.

³⁹ *DRH*, A, vol. II, p. 360, nr. 236; *DIR*, A, XVI, vol. III, p. 412, nr. 502; p. 433, nr. 522.

⁴⁰ *DRH*, A, vol. I, p. 135, nr. 90; p. 289, nr. 203; *DIR*, A, XVI, vol. III, p. 177, nr. 229; p. 239, nr. 293; p. 354, nr. 434; vol. IV, 1952, p. 11, nr. 12.

⁴¹ *DRH*, A, vol. I, p. 105, nr. 71 (în acest caz verbele „a așeza” și „a întemeia” se folosesc pentru două cazuri diferite care trimit la apariția unor noi localități); p. 257, nr. 181; vol. II, p. 75, nr. 52; *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 68, nr. 63; p. 189, nr. 160; p. 380, nr. 344; vol. II, p. 31-32, nr. 30; vol. III, p. 59, nr. 78; p. 370, nr. 457; p. 412, nr. 502.

⁴² *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 537, nr. 482.

⁴³ *DRH*, A, vol. I, p. 265, nr. 187; p. 295, nr. 209; La 26 ianuarie 1453, Alexandru al II-lea dăruia mănăstirii Probota „o pustie pe Pârâul Iezerului să întemeieze iaz și vâratec și sat” (vol. II, p. 35, nr. 26). La 8 aprilie 1585, Petru Șchiopul dăruia mănăstirii Pângărați o seliște pe Almașul Mic „ca să-și întemeieze sat și să-și facă metoh pentru vite” (*DIR*, A, XVI, vol. III, p. 277, nr. 335).

⁴⁴ *Ibidem*, p. 267, nr. 325.

⁴⁵ *DRH*, A, vol. I, p. 280, nr. 198.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 328, nr. 233.

⁴⁷ Spre exemplu, la 3 iunie 1429, urmașii lui Ion vornic primeau dreptul „să-și întemeieze” douăzeci de sate (*Ibidem*, p. 135, nr. 90), iar la 4 mai 1436, boierul Duma Uranie și fratele său Petru capătă libertatea să-și așeze un număr nelimitat de sate (*Ibidem*, p. 204, nr. 149).

unor sate, precum protopopul Iuga, care, la 24 aprilie 1434, primea dreptul de a fonda o așezare⁴⁸, pentru ca, la 7 decembrie 1436, să fie extins la câte sate va putea să facă⁴⁹. Aici trebuie amintit și preotul Toader din Bârlad care, la 18 iunie 1444, primea poruncă domnească să-și așeze sat la confluența Smilei cu Bârladul⁵⁰. Un caz interesant este al preotului Ioil care, la 25 mai 1434, primea dreptul să-și facă mănăstire⁵¹, iar la 18 februarie 1456, ajuns protopop, obținea de la Petru al II-lea, alături de fiul său, Giurcea grămatic, întărire pentru toate bunurile sale, printre care mănăstirea întemeiată în urmă cu mai bine de două decenii și „un loc din pustie, să-și întemeieze sat și fânaț”⁵².

În perioada de întărire a puterii centrale care corespunde cu domnia lui Ștefan cel Mare⁵³, suveranul a acordat cu multă parcimonie privilegiul de a se întemeia noi așezări, preferând să confirme inițiativele diverșilor boieri decât să dăruiască pământ domnesc special în acest scop⁵⁴. Urmașii direcți ai marelui principe vor fi mult mai generoși în această privință, însă în primele decenii ale secolului al XVI-lea indivizii sau grupurile de rude primeau dreptul de a întemeia doar un singur sat, precizându-se adesea că pământul cuprins din pustiu trebuia să corespundă unei așezări cu 20 de case⁵⁵ sau „cât poate folosi un sat în destul”⁵⁶. Perioada care începe la 1538 a fost marcată de agresiuni externe și fiscalitatea apăsătoare, iar procesul de fondare a unor noi localități a cunoscut mari alternanțe, tendința generală fiind aceea ca puterea centrală să cedeze inițiativa, păstrând însă dreptul de a sancționa toate demersurile de acest fel. Dintre exemplele care ilustrează transformările suferite de micile stăpâniri funciare în veacul al XVI-lea, elocvent este destinul patrimoniului funciar legat de numele preotului Stroe. Un document din 15 martie 1497, păstrat în copie, arată că acesta a cumpărat de la Mărina, fiica lui Mihul Berescul, o poiană din dreptul Bereștilor, peste Tazlău, la gura Stâmbei, cu bălți și cu loc de moară la Tazlău, și altă poiană la obârșia Strâmbii, numită Runcul, plătind 202 zloți tătărești, „pentru ca să-ș (i) facă sat și moară”⁵⁷. Evoluția acestei moșii rezultă din documentele de întărire și vânzare ale urmașilor omului bisericii. Astfel, la 23 aprilie 1546, Petru Rareș întărea copiii preotului, Șteful, Sârbul, Marușca și Marena, cumpărăturile făcute de tatăl lor⁵⁸. De asemenea, nepoții săi primeau, în aprilie 1573, întărire „pe o poiană, în fața Bereștilor peste Tazlău, la gura Strâmbiei, ce acum se numește Stroeștii ... și cu bălți și cu loc de moară în Tazlău și pe o altă poiană, la obârșia Strâmbiei, anume Runcul și cu toate poienile”⁵⁹, de unde reiese că la acea dată poiana de pe Tazlăul Mare, la gura Strâmbiei, primise numele preotului.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 182, nr. 129.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 232, nr. 165.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 351, nr. 248.

⁵¹ *Ibidem*, p. 184, nr. 130.

⁵² *Ibidem*, vol. II, p. 82, nr. 56. Vezi și actul de întărire acordat de același voievod lui Giurcea la 30 iunie 1456 (p. 92-93, nr. 61).

⁵³ Nicolae Stoicescu, *Întărirea puterii centrale în vremea domniei lui Ștefan cel Mare*, în *RA*, anul LIX, vol. XLIV, nr. 2, 1982, p. 128-133.

⁵⁴ *DRH*, A, vol. III, p. 11-12, nr. 7; p. 506, nr. 284.

⁵⁵ *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 5, nr. 5; p. 15, nr. 14; p. 68, nr. 63.

⁵⁶ *Ibidem*, p. 34, nr. 32; p. 553, nr. 497.

⁵⁷ *DRH*, A, vol. III, p. 390, nr. 220.

⁵⁸ *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 179, nr. 433.

⁵⁹ *Ibidem*, vol. III, p. 22-23, nr. 29.

La scurt timp după acest moment, Mariica, fiica lui Șteful, nepoata preotului Stroe, vindea ocina și dedina sa din satul Stroești lui Orăș pârcălab, pentru 250 de zloți tătarești, ceea ce dovedește că pe moșia slujitorului altarului se constituise o așezare care purta numele său, iar comunitatea avea, probabil, drept îndrumător spiritual, un urmaș al preotului Stroe⁶⁰. Noi știri despre acest sat transpar din documentul emis la 15 noiembrie 1588, prin care Petru Șchiopul întărea mănăstirii Berzunț unele sate din ținutul Trotuș, de unde aflăm că Stroeștii se aflau în hotarul mănăstirii⁶¹. În fine, la 16 iulie 1605, nepoții și strănepoții preotului Stroe vindeau părțile lor din satul Otești⁶².

Provenind din rândurile stăpânilor inițiali ai satelor din secolele XIV-XV, preoții s-au încadrat într-un sistem tradițional de organizare a vieții și a raporturilor ierarhice în cadrul comunităților. Conform unei practici specifice acestui cadru, demnitatea clericală constituia apanajul familiei stăpânitoare, din rândul căreia o anumită ramură avea menirea de a perpetua demnitatea ecleziastică, astfel încât preoția era „transmisă” din tată în fiu. Documentele menționează adevărate *familii de preoți* în care tinerii își făceau ucenicia, în calitate de diaconi, pe lângă clericii cu experiență, înainte de a fi hirotoniți. Și în această privință poate fi stabilit un paralelism cu spațiul transilvan, unde familiile de slujitori ai altarului au constituit o garanție a perpetuării confesiunii ortodoxe. Dintre numeroasele exemple, ilustrativ este cel al preoților Ladislau, Dobrotă și Simion (*presbiteri wolachi*) din Râu Bărbat, fii ai protopopului Dobrotă menționat la 1411⁶³. Spre începutul epocii moderne, lumea românească de peste munți a dat adevărate dinastii clericale, în familiile cu o astfel de tradiție majoritatea fiilor ocupând diverse poziții ecleziastice, în funcție de vârstă și pregătire⁶⁴.

Cel mai timpuriu exemplu moldovenesc de descendență clericală este al preotului Andrei, fiul protopopului Simion și frate cu Filip și Mihul. Pornind de la o singură atestare documentară, din 16 septembrie 1427, prin care cei trei frați primeau întărire domnească pentru „Trămedecii, pe Cuțitna, unde a fost Bratul și Micul”, și seliștea lui Micul⁶⁵, istoria acestei familii clericale se dovedește dificil de reconstituit. Încercând să argumenteze și pe cale toponimică existența localităților cu trei judecii, Alexandru I. Gonța a văzut în denumirea satului moștenit de fiii protopopului Simion o dovadă în acest sens, întrucât, după aprecierea sa, printr-o transcriere greșită, „Trimedecii” ar fi luat locul originalului „Trijudecii”. Veracitatea acestei ipoteze⁶⁶, bazată pe o argumentație strict tehnică, interesează aici doar din punctul de vedere al titularilor celor trei judecii de pe Cuțitna: „Bratul Micul, Nan și Seliștea lui Micul”⁶⁷. Din compararea celor trei variante editate ale documentului rezultă că Bratul și Micul erau două persoane diferite. În ceea ce-l privește pe cel de-al doilea personaj, editorii colecției

⁶⁰ *Ibidem*, p. 262, nr. 316.

⁶¹ *Ibidem*, p. 401, nr. 498.

⁶² *Ibidem*, XVII, vol. I, 1952, p. 254, nr. 338.

⁶³ Adrian Andrei Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hăteșului în secolul al XV-lea*, p. 648-649.

⁶⁴ Vezi, spre exemplificare, Radu Tempea, *Istoria Sfintei Biserici a Scheilor Brașovului*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, indice de nume, glosar și note de Octavian Schiau și Livia Bot, Cluj-Napoca, 1969.

⁶⁵ DRH, A, vol. I, p. 100, nr. 68.

⁶⁶ Ipoteza este plauzibilă, întrucât în Moldova medievală existau sate cu mai multe cuturi, cărora li se spunea și judecii, fiecare având în fruntea lor câte un cneaz (C. Cihodaru, *op. cit.*, p. 13).

⁶⁷ Alexandru I. Gonța, *Satul în Moldova medievală. Instituțiile*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 126.

Documenta Romaniae Historica au făcut precizarea că, întrucât în original nu era vizibilă decât inițiala numelui, acesta a fost întregit, probabil pe baza supoziției că era vorba de același cu titularul seliștei. Dacă această problemă pare la prima vedere ușor de soluționat, putând acuza o eroare tehnică, în *Indicele numelor de persoane* același medievist vorbește de două personaje: „Micul jude” și „Micul seliștea lui”. Parcă pentru a spori confuzia, autorul citat introduce și un al treilea personaj în discuție, și anume Nan, menționat atât în monografia consacrată satului medieval moldovenesc, cât și în erata la *Indicele numelor de locuri*, cu formula: „unde a fost Bratul Micul și Nan”. Considerat ca fiind jude în Trâmedecii, pe Cuțitna, el nu apare în nici una din versiunile documentului în discuție. Posibilele identificări ale acestuia cu Nan, stăpân de sat pe Siret sau cu Nan, slugă domnască, fratele preotului Iuga nu pot fi luate în calcul.

Dincolo de ambiguitatea identificărilor propuse de Alexandru I. Gonța, analiza documentară permite desprinderea câtorva ipoteze privind familia preotului Andrei din Trâmedecii. Pentru început se poate spune că satul de pe Cuțitna a fost stăpânit de trei boieri, Bratul, Micul (același cu stăpânul seliștii) și Simion, aflați într-o posibilă relație de rudenie. Această ipoteză capătă în consistență dacă admitem că numele unuia dintre fiii protopopului, Mihul, a fost transcris greșit, fiind vorba de fapt tot de un Micul, variantă onomastică frecvent folosită pentru Nicolae⁶⁸. În acest caz, Simion putea fi frate cu Bratul și Mihul, nefiind exclus ca cei trei să fi deținut tot atâtea judecii, așa cum reiese din analiza lui Alexandru I. Gonța. Pentru a conchide, se poate spune că preotul Andrei era continuatorul unei duble tradiții, dobândind calitatea de preot pe filieră paternă și moștenind demnitatea de jude din cadrul neamului. Tot astfel, în cazurile menționării unor frați, slujitori ai altarului, poate fi presupusă aceeași manieră de transmitere a demnității ecleziastice, precum o sugerează informațiile de la jumătatea veacului al XV-lea privitoare la preotul Toader din Bârlad și la fratele său Draghie, acesta din urmă alegând să-și încheie cariera clericală în lăcașul monahal ctitorit chiar de el⁶⁹. De la sfârșitul secolului provin unele referiri despre vânzarea unor proprietăți care aparținuseră preotului Dragomir și fratelui său, preotul Pătrașco Lofindie (Scolofendie)⁷⁰.

Evoluția socială a familiilor preotești poate fi mult mai ușor de reconstituit pe măsura multiplicării informațiilor documentare. Dintre numeroasele cazuri de acest tip, sugestiv este cel al preoților Iachim și Ion, originari din Stângăcenii, pe Soloveț, fiii preotului Ivan, nepotul lui Sima Stângaci. La 20 decembrie 1572, cei doi oameni ai bisericii, împreună cu frații lor, au obținut întărire pentru ocina și dedina lor, „jumătate de sat din Stângăcenii pe Soloveț”⁷¹. Astfel, în cadrul familiei clericale aduse în discuție, dintre fiii lui Sima Stângăceanul, primul stăpân al așezării, Ivan a îmbrățișat cariera ecleziastică, iar apoi i-a pregătit pe doi dintre fiii săi, Iachim și Ion să-și urmeze la altar. Aceeași realitate socială este ilustrată și de familia preotului Gliga, tatăl preotului Ilie și rudă cu preotul Voina și cu

⁶⁸ N.A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, Editura Academiei, 1963, p. 118-119.

⁶⁹ *DRH*, A, vol. I, p. 351, nr. 248.

⁷⁰ *Ibidem*, vol. III, p. 304, nr. 167; p. 321, nr. 177; p. 323, nr. 178.

⁷¹ *DIR*, A, XVI, vol. III, p. 10, nr. 18.

Todir, cunoscut sub numele călugăresc de Theofan⁷². La 5 septembrie 1580, aflăm că urmașii preoților Gliga și Voina au dobândit confirmare pentru „un loc din pustie”, la mănăstirea Cetățue, aflată în hotar cu Rădulești, pe Siret, în Vrancea⁷³. Lăcașul de cult era, se pare, ctitoria familiei preotului, locul ales de Todir pentru retragere și probabil de alți oameni ai bisericii din acest neam. Există și alte exemple de preoți despre care se poate presupune că au făcut parte dintre întemeietorii unor lăcașe monahale. În acest sens poate fi invocat preotul Iliăș, despre care aflăm din vânzările efectuate de urmașii lui direcți către ruda lor, Dragomir Oțel, cel care a cumpărat, la 5 martie 1446, „satul Bozianii, la obârșia Albănei, <și> mănăstirea și cu amândouă pârâiașele”⁷⁴.

Data fiind miza menținerii stabilității unor astfel de grupuri sociale, perpetuarea demnității preoțești, și implicit a avantajelor care decurgeau de aici, se putea realiza și pe calea alianțelor matrimoniale. Între strategiile de integrare în familii clericale poate fi evocată cea la care a apelat preotul Mihul despre care aflăm dintr-un document prin care preotul Moisei, împreună cu ginerele său, „popa Mihula din Pășcani”, cumpărau „o seliște mai sus de Boldești, pe pârâul Bârleștilor, anume Sârbii” de la Nicula negustor din Cotnari, pentru o sută de ughi, plătiți pe din două de cei doi oameni ai bisericii. În documentul supus discuției se găsește o dispoziție testamentară conform căreia „după moartea mea, eu popa Moisei, partea mea din această seliște, pe care am cumpărat-o pe banii mei proprii, să fie a fiicei mele, Nistea”⁷⁵. Se desprinde de aici ideea că tradiția constituirii unor familii clericale bazate pe principiul transmiterii preoției din tată în fiu era atât de puternică încât, în situația absenței unei descendențe masculine, cum se pare că s-a întâmplat în acest caz, moștenirea simbolică a neamului se conserva prin intermediul ginerilor. Mihul se va dovedi un om deosebit de activ și cum locul fiecăruia în societate depindea în bună măsură de stăpânirea de bunuri, va căuta în mod constant să-și rotunjească averea. Astfel, într-un document emis de șoltuzul și pângarii târgului Baia, se menționează că a cumpărat de la fiii lui Fratea din Pășcani o parte din acest sat, pentru 60 de taleri⁷⁶. La 4 iunie 1607 a achiziționat de la Anisia, fiica lui Foltea și de la nepoata ei de soră, Ana, o ocină în satul Verișeni, pe Moldova, ținutul Suceava, pentru 43 de taleri de argint⁷⁷.

Adăugând la prestigiul ce decurgea din calitatea de om al altarului, stabilitatea conferită de o importantă avere, preotul Mihul a jucat un rol deosebit în cadrul comunității. Astfel, la 11 iulie 1603 este menționat în documentul prin care popa Ștefan, fiul lui Iachim din Bărgăoani, mărturisea că a vândut moștenirea sa, o ocină în satul Cărligi, ținutul Neamț, lui Nicoară logofăt⁷⁸. Prestigiul de care se bucura acest preot transpare și din formula „rugătorul nostru” cu care este desemnat în documentul emis de cancelaria domnească în 1607⁷⁹.

⁷² *Ibidem*, p. 146-147, nr. 189.

⁷³ *Ibidem*.

⁷⁴ *DRH*, A, vol. I, p. 376, nr. 265.

⁷⁵ *DIR*, A, XVI, vol. IV, p. 238, nr. 292.

⁷⁶ *Ibidem*, XVII, vol. II, 1953, p. 78, nr. 89.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 109-110, nr. 134.

⁷⁸ *Ibidem*, vol. I, p. 109, nr. 155.

⁷⁹ *Ibidem*, vol. II, p. 110, nr. 134.

Implicarea activă în secol II va aduce preotului Mihul și povara tuturor treburilor lumești. Astfel, în 1617 s-a judecat cu călugării de la mănăstirea Râșca „pentru un vad de pod, ce este la Siret, în hotarul Pășcanilor”. Radu voievod a dat soroc „lui popa Mihail și oamenilor lui de acum, din luna Iulie 8 zile până a treia zi după Bobotează, ca să aducă martori oameni buni și bătrâni, să mărturisească cu sufletele lor, cum știu ei mai cu dreptate și cui i se cuvine acest vad și dacă mai au călugării pod, în acest vad”. Din păcate, actul este distrus în partea finală și nu cunoaștem decizia domnului⁸⁰. Din aceeași perioadă datează un catastif de jurători, prin care preotul Mihul dorea să dovedească faptul că nu i-a vândut o ocină lui Balica hatman⁸¹. Faptul că acest slujitor al altarului traversa o perioadă agitată se poate susține și prin aceea că litigiul sugerat de catastiful menționat mai sus nu se stinge sau reizbucnește în 1622, când preotul Mihul, împreună cu ginerele său Ionașco Grecul, se plâneau domnului Ștefan Tomșa că o parte de ocină din Pășcani, adică o seliște cu vad de pod pe malul Siretului, le-a fost împresurată și vândută de Isaico comișel lui Balica hatman. În cele din urmă, aceștia vor primi întărire pentru moșia lor⁸². Dorind să prevină alte abuzuri, cei doi aveau să solicite, în iunie 1625, întărire pentru o parte din satul Pășcani, cumpărată în 1607 de la fiii lui Fratea⁸³. Probabil îngrijorarea lor era justificată de vreme ce, o lună mai târziu, se jeluiau voievodului țării, Radu Mihnea „dzicând că împlă un om, anume Capot <ă> multe amestecându și învăluindu la satul lor și la moșia lor...”, ceea ce îl va determina pe suveran să le dea carte pentru a-și apăra satul împotriva lui Capotă⁸⁴. Destinul preotului Mihul este emblematic pentru întreg clerul rural care a trecut, în cursul secolului al XVI-lea și la începutul celui următor, de la o perioadă de acumulări și prosperitate, la una în care singura preocupare devine apărarea proprietății.

Documentele aduse în discuție susțin ideea existenței unor familii cu tradiție clericală în Moldova medievală și implicit, conservarea demnității preoțești în cadrul acestora. De asemenea, preoții, profitând de statutul lor privilegiat, au realizat importante acumulări. Acestea au fost risipite mai apoi de urmașii oamenilor bisericii care, îndepărtându-se de oficiul ecleziastic, au pierdut și șansa de a păstra și multiplica averea moștenită. Documentele din secolul al XVI-lea care înregistrează acest proces consemnează și faptul că slujitorii altarului s-au aflat printre întemeietorii satelor înstrăinate acum. Un exemplu este al preotului Pătrașcu (Pătru, Petre, Petru) din Popeni, tatăl lui Zaharia și bunicul lui Ion. Despre acesta amintește un hrisov 21 aprilie 1518, care consemnează că nepotul său „a vândut ocina lui dreaptă din uricul bunicului său popa Petre, ... , a patra parte din satul Popeni, partea ce este dinspre biserică, pe Iubăneasa”, vărului său Iurșa, pentru 300 zloți tătărești⁸⁵. Încă de la început trebuie remarcată denumirea sugestivă a satului Popeni (Popiani, Popovți), pe Iubăneasa, ținutul Dorohoi, care marchează faptul că funcția clericală a fost asumată de întemeietorii satului, iar în timp a căpătat valoare toponimică.

⁸⁰ *Ibidem*, vol. IV, 1956, p. 188, nr. 233.

⁸¹ *Ibidem*, p. 189-190, nr. 234.

⁸² *Ibidem*, vol. V, 1957, p. 127, nr. 173.

⁸³ *Ibidem*, p. 353, nr. 465.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 359, nr. 475.

⁸⁵ *Ibidem*, XVI, vol. I, p. 124, nr. 118.

Ocina acum înstrăinată constituia „partea ce este dinspre biserică”, ceea ce sugerează că proprietățile clericale se aflau adesea în preajma lăcașelor de cult, fapt care poate fi pus în legătură cu funcția ctitoricească a clericilor⁸⁶. În sprijinul acestor afirmații vine și un document din 11 mai 1479, păstrat într-o copie românească, prin care Ștefan cel Mare întărea lui Ivașcu Popovschi jumătatea de sus a satului Borodicieni, cu Fântâna Liveni și cu heleșteu, cumpărată de acesta de la Armanca, soția lui Mihăilă Lopatinschi. De asemenea, a patra parte de satul Popeni, unde a fost casa lui Dumitru și jumătate de heleșteu, pe care la stăpânea împreună cu fratele său, Pătrașcu, și heleșteul Mihului⁸⁷. Este vorba despre localitatea și personajul ecleziastic menționate la 1518, care, datorită vârstei fragede, este amintit cu forma diminutivată a numelui, Pătrașcu. În plus, cognomenul fratelui său, Popovschi, a căpătat valoare de patronim, ceea ce sugerează apartenența la o familie clericală⁸⁸. De asemenea, la 1479 nu se amintește că Pătrașcu ar fi deținut vreo demnitate clericală, semn că la acea dată, tânăr fiind, nu făcuse opțiunea spre altar sau era la primii pași de inițiere în tainele sacerdotale. În plus, dacă se urmăresc cu atenție limitele proprietății, deținute împreună cu fratele său, reiese că în secolul al XV-lea aceasta era plasată în „cutul den sus, unde au fostu casa lui Dumitru”, iar la începutul secolului următor stăpânea singur „partea ce este dinspre biserică”. Este evident că, dacă acest din urmă reper ar fi existat la 1479, el ar fi fost preferat celui alt. Prin urmare, integrându-se în tradiția familială, Pătrașcu, numit acum Pătru, va ctitori biserica din satul al cărui nume trimitea la misiunea strămoșilor săi și, implicit, a sa.

Începând din prima jumătate a secolului al XVI-lea, în acord cu o tendință generală a societății moldovenești, moștenirile au fost divizate, iar familiile clericale s-au individualizat. Împărțirea moșiilor oferă noi exemple privind apartenența slujitorilor altarului la familiile care au întemeiat satele moldovenești. La 15 martie 1527 este menționat preotul Luca, fiul lui Tofan bătrânul, într-un document care consemnează că urmașii săi, împreună cu alte rude, au participat la împărțirea ocinilor lui Tofan bătrânul. Descendenților preotului Luca le-au revenit trei părți din satul Lușcești, pe Racova și locuri pentru două mori⁸⁹. Un alt slujitor al altarului, care poartă numele evanghelistului, nepotul lui Sima logofăt, este amintit într-un

⁸⁶ Aceasta nu constituie însă o regulă, întrucât bisericile satești erau amintite cu prilejul confirmărilor, împărțirilor sau vânzărilor de moșii pentru a delimita „partea dinspre biserică” deținută de un anume boier (*DRH*, A, vol. III, p. 246, nr. 126; *DIR*, A, XVI, vol. I, p. 252, nr. 223; vol. II, p. 40, nr. 41; p. 197-198, nr. 208) sau dacă se cerea stabilirea precisă a unui hotar putea fi luată ca reper ușa bisericii (*Ibidem*, vol. I, p. 188, nr. 167). De asemenea, lăcașul de cult era invocat și pentru a plasa în spațiu întregi localități, precum satul Hudicieni, care se afla pe drumul din dreptul bisericii Scoarțăștilor (*Ibidem*, p. 143, nr. 131).

⁸⁷ *DRH*, A, vol. II, p. 327, nr. 215.

⁸⁸ În spațiul intracarpatic, moștenirea succesivă a demnității clericale a dus la transformarea funcției în nume de familie (Adrian Andrei Rusu, *Preoți români ortodocși din districtul Hăgeșului în secolul al XV-lea*, p. 651). Poate fi citat, în acest sens, cazul lui Ioan (Ionuț) Popa din Poieni, a cărui apartenență la un neam de slujitori ai bisericii este indubitabilă (Ioan Aurel Pop, *Instituții medievale românești. Adunările cneziale și nobiliare (hoieresti) din Transilvania în secolele XIV-XVI*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1991, p. 177). Un exemplu cules din Moldova privind felul în care funcția bisericească putea căpăta semnificații onomastice este cel al lui Toader Popșorul, fiul preotului Oancea, al cărui nume constituia o expresie a păstrării tradiției clericale în sânul unei familii. În spiritul exemplificărilor din lumea transilvăneană se poate afirma că numele Popșorul îl desemna atât pe fiul preotului, cât și pe cel care urma să îi succedă în demnitatea ecleziastică (*DIR*, A, XVI, vol. II, 1951, p. 124 - 125, nr. 119).

⁸⁹ *Ibidem*, vol. I, p. 237-238, nr. 209.

document din 22 martie 1529, prin care copiii săi, împreună cu rudele lor, împărțeau ocinile lor, Glodenii și jumătate dintr-un sat pe Voinovea, unde a fost Pașco vataman, Socii și Dușeștii⁹⁰. Unul dintre membrii aceste familii intrase în rândul dregătorilor, ceea ce constituie o confirmare a faptului că toți deținătorii de pământ erau egali prin apartenența la boierime, ceea ce le deschidea perspectiva accesului spre elita politică, prin obținerea unor funcții în aparatul puterii. Acordarea unor dregătorii și includerea, în felul acesta, în cadrul elitei politice, favoriza acumularea de noi beneficii materiale, după cum alunecarea din zona puterii deschidea calea spre pauperizare. Spre deosebire de evoluția generală a micilor posesori de pământ, preoții nu și-au pierdut, însă, niciodată condiția de oameni liberi, mărturie fiind și raporturile fiscale privilegiate pe care Domnia le-a stabilit cu aceștia. În contextul acestor exemplificări poate fi amintit și preotul Toma, fiul lui Oancea Pancea, nepotul lui Mihăilă Julișor și al Marenii Lolcăi, fiica lui Ioanăș Borălescul. La 28 noiembrie 1555, împreună cu rudele sale, împărțea „ocina lor dreaptă din privilegiul de schimb ca a avut bunica lor Marena Lolcă ... un sat la Cobăle, anume Silvestrii”⁹¹. Satul fusese dobândit de Marena Lolcă, la 1 februarie 1481, printr-un schimb cu Ștefan cel Mare, căruia i-a cedat „Borileștii și Drăgoteștii, din Câmpul lui Dragoș, pe Nechid”, dăruite de domn mănăstirii Tazlău⁹². Acest preot se trăgea din neamul boierului Ștefan Borălovici, fiind descendent al fiului acestuia, Ioanăș Borălescul, cel care, împreună cu fratele său Dragomir, primea, la 8 aprilie 1419, danie, pentru credincioasă slujbă, trei sate în câmpul lui Dragoș: unul pe Nechid, „unde este casa lor”, Pașcanii și Drăgoteștii, la care se adăugau Provozeștii, pe Tazlăul Sărat și Poiana lui Opriș, pe Tazlăul Mare⁹³. Din categoria care constituie obiectul acestor evocări făcea parte și preotul Gliga din Cărburești pe Rebricea, fiul lui Stanciu și al Stancăi, cel care, la 4 martie 1546, împreună cu rudele sale, primea privilegiu de întărire și împărțire pentru „a treia parte de sat, anume unde a fost <Comănel pe Răbricea>, ce acum se numesc Cărbureștii”. Această ocină fusese cumpărată de „unchiul lor «Cârstea și» Stanciul de la Urăta, fiica Malei, nepoata lui Iațco Piatra, pentru șaptezeci de zloți tătărești”. Moșia urma să fie divizată, o parte revenind celor trei frați (Gliga, Sava și Magdalina), iar cealaltă, moștenire de la Cârstea, personaj rămas fără urmași direcți, se împărțea în trei: o parte a ajuns în stăpânirea lui Gliga și a fraților săi, cealaltă a fost atribuită lui Stanciu, iar ultima a fost înșușită de verii lor⁹⁴. Din acest privilegiu este lesne de observat preeminența în cadrul neamului a ramurii reprezentate de tatăl și unchiul preotului Gliga. Acesta poate fi motivul pentru care unul dintre reprezentanții săi a fost ridicat la demnitatea ecleziastică. O astfel de constatare este valabilă pentru comunitățile sătenești în general, unde cele mai bine poziționate neamuri din perspectiva averii au ajuns să furnizeze și personalul ecleziastic parohial.

În concluzie, se poate spune că evoluția socială a preoților de mir din Moldova secolelor XIV-XVI poate fi pusă în evidență atât prin raportare la

⁹⁰ *Ibidem*, p. 312, nr. 278.

⁹¹ *Ibidem*, vol. II, p. 96, nr. 86.

⁹² DRH, A, vol. II, p. 356, nr. 233.

⁹³ *Ibidem*, vol. I, p. 65, nr. 45.

⁹⁴ DR, A, XVI, vol. I, p. 414, nr. 381.

statutul conferit de exercitarea funcției clericale, cât și din perspectiva apartenenței la categoria boierimii⁹⁵. Slujitorii altarului proveneau din rândul stăpânilor de sate și erau ctitori ai lăcașelor de cult, o trăsătură distinctivă a acestui eșantion social reprezentând-o tendința de a perpetua în familie demnitatea ecleziastică, ceea ce constituia o garanție a menținerii stabilității patrimoniului. Odată cu abandonarea tradiției clericale urmașii preoților au înstrăinat treptat ocinile și dedinile lor, pierzându-se în masa anonimă a țărănimii sau a sărăcimii urbane, proces evident în secolul al XVI-lea, pe fondul multiplicării poverilor fiscale.

Notices on the Origin and Social Evolution of Secular Clergy in Moldavia during the 14th – 16th Centuries

Abstract

The secular clergy in Moldavia during the 14th – 16th centuries used to be a distinct social group, whose specific character was related to some features of several of its members. These features mainly referred to the sacerdotal prestige, a characteristic that placed them among the main intermediaries between immanent and transcendental, as from their services used to benefit all those belonging to the Orthodox Church, from simply peasants to princes. At the same time, they took advantage of the affiliation to the group of land owners, a fact that gave them a privileged fiscal statute and the perspective of their successors to enter the administrative hierarchy of the state.

This approach aims at analyzing the deeds of property issued by the princely office in order to emphasize the extent of integration of secular clergy within the local social elite in Moldavia during the 14th – 16th centuries. As a result of the examples illustrated here, it came out that the secular clergy belonged to the category of free people, land owners and members of the families having founded the Moldavian villages. Some of them became the most important personages within the families, as they bought the rights of ownership from the other members and also increased their property by buying some new villages. Moreover, the clergy dignity used to be the privilege of the ruling family, within which a certain part had the goal of perpetuating the ecclesiastic dignity, as the sources refer to real families of priests where the teenagers were taught by experienced priests. Most of the priests' successors who did not maintain the clerical tradition ended, eventually, since the 16th century, to estrange their goods, as a proof that, within the world of small land owners in the village, the statute of owner, which was a guarantee for the affiliation to the social elite, was related to the perpetuation of sacerdotal function.

⁹⁵ Într-un document emis în cancelaria lui Ieremia Movilă, la 15 iunie 1599, se arăta că Dragoman din Măstecani s-a prezentat în fața Domniei cu un ispisoc „făcut de mâinile părintelui nostru Nicanur, fost episcop de Roman, și de la alți mulți boieri”, printre care preoții Bilțu, Cozma, Daniil, Isaico și Platon (*Ibidem*, vol. IV, p. 262, nr. 325).